

KİTAB-I İSKENDER

İskender Hikayelerinin Kültürlerarası
Yolculuğu

Melike GÖKCAN

© Copyright 2022

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi A.Ş.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanhı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN 978-625-6965-86-7	Sayfa ve Kapak Tasarımı Akademisyen Dizgi Ünitesi
Kitap Adı Kitab-1 İskender (İskender Hikayelerinin Kültürlerarası Yolculuğu)	Yayıncı Sertifika No 47518
Yazar Melike GÖKCAN ORCID iD: 0000-0003-0595-7226	Baskı ve Cilt Vadi Matbaacılık
Yayın Koordinatörü Yasin DİLMEN	Bisac Code HIS039000
	DOI 10.37609/akya.2447

Kütüphane Kimlik Kartı
Gökcan, Melike.

Kitab-1 İskender (İskender Hikayelerinin Kültürlerarası Yolculuğu) / Melike Gökcan.
Ankara : Akademisyen Yayınevi Kitabevi, 2022.

143 s. ; 160x235 mm.

Kaynakça var.

ISBN 9786256965867

1. Türk Edebiyatı.

GENEL DAĞITIM
Akademisyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A

Yenişehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

ÖNSÖZ

Makedonyalı Büyük İskender, tüm dünya kültüründe ve bilhassa da Doğu edebiyatlarında tarihi şahsiyetini aşan önemli bir kahraman arketipini yansıtırken, İskender hikayeleri ise çok boyutlu, çok hareketli, çok zengin kültürel örüntüye sahiptir. Büyük İskender, tarih sahnesinde olduğu kadar beşeriyetin hayal ve hatırasında de derin izler bırakmış bir figürdür. Onun yaşamı, yalnızca askeri zaferlerle dolu bir biyografi değil, aynı zamanda farklı kültürler tarafından yeniden kurgulanan bir efsanedir.

İskender, Nevâyî'nin deyişiyle, Tanrı onun gibi bir kişi daha yaratmadığı için midir ki, tüm kültürlerde biyografik hikâyesini aşan bir efsaneye, bir mitolojik kahramana, Zülkarneyn'e ve hatta bazı kültürlerde tanrısal varlığa dönüşmüştür.

İskender'in Doğu edebiyatlarındaki en erken görüntüsü Milattan sonraki ilk yüzyıllarda Süryani diline çevrildikten sonra öncelikle Arap, Pehlevi ve Hint anlatımlarına aksetmiş, ardından Türk edebiyatında yeniden doğmuş *Alexander Romance* metinleridir. Prototipi Aristo'nun yeğeni ve İskender'in sır kâtibi Callisthanese ait notlar olan *Alexander Romance*'lar her coğrafyada her kültürde farklı boyutlar kazanarak yolculuğuna devam eder.

İskender, kâşif ve seyyahdır. Dünyanın son sınırına kadar varmak isterken gözünü diktiği hedef, ganimet toplamak değil; o son sınırı görmek, keşfetmektir. Bu bağlamda dünyanın ilk kâşifidir. *Acaibü-l mahlûkât* kitabında, Ahmed-i Bîcân'ın, *dünya hakkındaki tüm bilgiler İskender zamanında toplandı, ortaya çıktı*, demesi bu bağlamda anlamlıdır.

Dünyanın keşfine dair ilk sistematik araştırmaları İskender'in hocası Aristoteles'de görmek mümkündür. Erken dönemini doğa bilimleri felsefesi olarak idrak eden Yunan felsefe okulu, gökbilimin, dünya coğrafyasının, ülkelerin, canlıların keşfedilmesine çok büyük önem atfetmiş, bu birikimin üzerinde yetişen ve İslam âlemini de derinden etkileyen Aristoteles, doğa bilimlerine önemli katkıda bulunmuştur.

Bugün için pseudo (sözde)- Aristoteles olduğu düşünülen ancak İslam dünyasında Aristo ile özdeşleştirilen bu türde eserler vardır. Bunlar içinde en önemlilerinden biri *De Mundo* adlı kitaptır. Bu kitap da İskender'e hitap eden bir cümleyle başlar. Tıpkı Ahmed-i Bîcân'ın kendi kitabının sebab-i te'lifinde de görüldüğü gibi.

İskender'in dünyada böylesi bir iz bırakması, hatta kutsal kitaplarda yer bulması, Kur'an tefsirlerine girip de *İskender-i Zülkarneyn* diye İslamî kılığa bürünmüş bir tip yaratması boşuna değildir.

Tarih boyunca kaleme alınan "İskender" konulu metinler, edebiyat ve kültür tarihimiz açısından önem taşımaktadır. Gerek *İskendernâme* türü metinlerden gerekse muhtelif dillerdeki romanslardan kültür ve edebiyatımıza yansıyan çok sayıda motif ve unsurun varlığı, bizi bu tarihî şahsiyetin etrafında oluşan kültürün mahiyeti üzerinde düşündürmektedir.

Dinler tarihi, medeniyet ve bilim tarihine dair nice birikimlerle dolan bu havuzun hangi kanallardan beslendiğini görmek, sadece *İskendernâme* metinlerine değil, edebiyatımızın bir kısmına da yakın bir bakış anlamına gelmektedir.

Bu çalışma, daha önce bilimsel dergilerde yayınlanan makalelerin derlemesidir. Her biri çok derin katmanları olan bu hikâyenin farklı versiyonlarına odaklanan makaleler, edebiyatımızın kültürel örüntüsünün bir boyutuna ışık tutmayı hedeflemektedir.

Bin bir yüzü olan İskender'den kültürümüze ve edebiyatımıza yansıyan bin bir motifi bu yazılardan izlemenin ilginç olması dileğiyle...

Prof. Dr. Melike GÖKCAN

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1	İskender Hikâyeleri Geleneğine Dair Bir Değerlendirme: Alexander Romance Türü Eserler ve Nizâmî'nin İskendernâme'si.....	1
BÖLÜM 2	“Büyük İskender” Etrafında Teşekkül Eden Kültür ve Anlatım Geleneğinde Nevâyî'nin “Sedd-İskenderî” Adlı Mesnevisi	25
BÖLÜM 3	Kültür ve Bilim Tarihinde İskender'le Bir Yolculuk: “İskendernâme” ve “Acâibü'l- Mahlûkât” Türü Eserlerin Kökenleri ve İlişkileri.....	45
BÖLÜM 4	Bilim Tarihi Perspektifinden “Yedi İklim” Nazariyesi ve Kültür ve Edebiyatımızdaki Yansımaları.....	67
BÖLÜM 5	Gılgamış Destanı ve İskendernâme'den Hareketle Ölümsüzlük Ekseninde İnsanın Anlam Arayışı.....	85
BÖLÜM 6	Siyasetnâmeler ve Bir Siyasetnâme Örneği Olarak Ahmedî'nin İskendernâme'si.....	101
BÖLÜM 7	Ahmedî'nin “İskendernâme”Sinde Kadın Hükümdar Modeli ve Kraliçe Kaydafa	123

BÖLÜM 1

İSKENDER HİKÂYESİ GELENEĞİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME: ALEXANDER ROMANCE TÜRÜ ESERLER VE NİZÂMÎ'NİN İSKENDERNÂMESİ¹

GİRİŞ

Makedonyalı Büyük İskender,² tarihte büyük iz bırakmış, kendi çağından itibaren hakkında çeşitli eserlerin kaleme alındığı önemli bir şahsiyettir. Tarih boyunca kaleme alınan “İskender” konulu metinler, edebiyat ve kültür tarihimiz açısından önem taşımaktadır. Gerek “İskendernâme” türü metinlerden, gerekse muhtelif dillerdeki romanslardan kültür ve edebiyatımıza yansıyan çok sayıda motif ve unsurun varlığı, bizi bu tarihi şahsiyetin etrafında oluşan kültürün mahiyeti üzerinde düşündürmektedir. Dinler tarihi, medeniyet ve bilim tarihine dair nice birikimlerle dolan bu havuzun hangi kanallardan beslendiğini görmek, sadece “İskendernâme” metinlerine değil, edebiyatımızın bir kısmına da yakın bir bakış anlamına gelmektedir.

Antik dönem tarihçi ve biyografların kaleminden çıkan İskender anlatıları bu büyük cihangire dair bilgileri çağlar ötesine aktaran kaynaklardır. Bu kaynakları iki temel kol olarak sınıflandırmak mümkündür. Büyük İskender'in tarihine en yakın olan Antik ve Geç Antik dönem biyograflarının kaleme aldığı, çağımızın gözlüğüyle bakarsak “nesnel” ya da nispeten “bilimsel” denebilecek kaynakları birinci sınıfa dâhil edebiliriz. Bu kaynaklar içinde en önemlileri olarak kabul gören eserler şunlardır:

1. MÖ. I – MS. I. yüzyıllarda yaşayan Amasyalı Strabon'un *Geographika*'sı³ Anadolu'dan geçen İskender'in seferini ve kurduğu şehirleri anlatır.

¹ Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Sayı 25, 2020 tarihinde yayımlanan aynı adlı makaleden oluşturulmuştur.

² Büyük İskender, MÖ. 356 yılında Makedonya'nın Pella şehrinde doğdu. Yunan Felsefe okulunun önemli isimlerinden biri olan Aristoteles tarafından yetiştirildi. M.Ö. 338'de Chaeronea Savaşı'nda babasının ordusundaki süvarilere komuta ederek kendini ispatladı. M.Ö. 334'te çağın en güçlü devleti olan Pers krallığına karşı savaşarak II. Darius'u bozguna uğrattı. Pers, Mısır, Babil, Sogdian krallıklarını ele geçirdi. Anadolu topraklarını, Mezopotamya'yı Afrika'da önemli yerleri ve Orta Asya topraklarını içine alan önemli seferleri yönetti. M.Ö. 326'da Hypasdes Savaşı'nda Hindistan Hükümdarı Porus'u ordusundaki fillere rağmen yendi. M.Ö. 323'te bir dünya hükümdarı olarak Babil Sarayı'nda öldü. Bkz: KAYA, MAHMUT(2000) Büyük İskender, TDV. İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/iskender#1>.

³ Bkz: Strabon (2000), *Geographika /Coğrafya XII-XIII-XIV* (çev. A. Pekman) İstanbul.

“Alexander Romance” türü de pek çok nüshası ve farklı dillerde varyantı olan bu metinden doğmuştur. Grek, Latin, Süryani, İbrani, Ermeni versiyonları geç antik dönemde; Avrupa dillerinde yazılanlar ise Doğu edebiyatlarındaki benzerleriyle aşağı yukarı aynı zaman diliminde kaleme alınmıştır.

Bu çalışmada, kültür tarihi açısından çok zengin bir kaynak olan hikâyenin en erken metinlerine ulaşılmaya çalışıldı. Mesnevilerde karşımıza çıkan, izah etmekte zorlandıkça “sembol”, “alegori” terimleriyle tanımladığımız pek çok unsurun açılımı bu erken dönem eserlerinde karşımıza çıktı. Alexander Romance türü eserlerin Doğu ve Batı edebiyatlarındaki en eski metinlerinin İngilizce tercüme-leri mevcuttur. Bu çalışmada Nizâmî'nin “İskendernâme”si “Alexander Romance” metinlerinin İngilizce tercüme-leriyle karşılaştırmalı olarak ele alındı. Çalışmada, eserlerin genel mahiyeti, ana epizot grupları bazında ele alınırken, hikâyenin kültürel dokusunu oluşturan edebî, felsefî, destanî, dinî, mitolojik unsurlara da özel bir önem atfedilmiştir. Ancak, burada karşılaştığımız meseleler bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Bu sebeple çalışmanın bir diğer hedefi, hikâyenin, geniş anlamda kültür ve edebiyatımıza etki eden yapısına ve buradan doğan unsur ve motiflerin kökenlerine dair yeni sorular üretmektir.

KAYNAKLAR

- AKDOĞAN, Y. (2012), *Ahmedî İskendernâme*, Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ARSLAN, Ahmet (2006), *İlkçağ Felsefe Tarihi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- AVCI, İ. (2019) Aristo'nun İskender'e Nasihatleri ve İskendernâmelere Yansımaları, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Ahmedî Sempozyumu Bildirileri.
- AVCI, İ. (2013), Türk Edebiyatında İskendernâmeler ve Ahmed-i Rıdvan'ın İskendernâme'si, B. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı.
- AYÇİÇEĞİ, B. (2018), *Behiştî Ahmed'in İskender-nâme'si* (İnceleme- Metin), Kültür ve Turizm Bakanlığı. Web site: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (E.T.20.11, 2020).
- AYIK, Hasan (2005), Felsefi Kavramların Oluşmasında Farabî'nin Rolü, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1-2, cilt: IV, sayı: 7-8, s. 77-94.
- AYDINLI, O. (2007), Süryani Bilginlerin Çeviri Faaliyeti ve Mu'tezilî Düşünceye Etkisi, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(11), 7- 33.
- BAYRAKDAR, Mehmet(1997), *İslam Felsefesine Giriş*, Ankara: TDV Yayınları. BERG, B. (1973), An Early Source of the Alexander Romance. *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, 14(4), 381-387.
- BROWN, T. S. (1949), Callisthenes and Alexander, *The American Journal of Philology*, 70(3), 225-248.,
- BUDGE, E. A. W. (1889), *The History of Alexander The Great, Being The Syriac Version of The Pseudo-Callisthenes*, The London University Press.
- CEVİZCİ, A. (2010), *Felsefe Tarihi: Thales'ten Baudrillard'a* (2. Basım). İstanbul: Say Yayınları.
- COPLESTON, F. (1990), *Felsefe Tarihi: Yunan ve Roma Felsefesi* (1. Cilt). (Çev: A. Yardımlı) İstanbul: İdea Yayınları.
- DİODORUS Siculus (1963), *Library of History*, Volume VIII: Books 16.66-17. Translated by C. Bradford Welles, Harvard University Press, Cambridge, MA.
- DOUFİKAR-AERTS Faustina C.W. (2012), King Midas' Ears On Alexander's Head: In Search Of

- The Afro-Asiatic Alexander Cycle 61- 81.The Alexander Romance İn Persia And The East, *Barkhuis Publishing & Groningen University Library*.
- ERBSE, H. (2010). Xenophon's Anabasis. *Oxford Readings in Classical Studies*, 476.
- ERHAT, Azra (1996), *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- FREEMAN, C. (2003), *Mısır, Yunan ve Roma, Çev. Suat Kemal Anı, Ankara: Dost Kitabevi*.
- HAMMOND, N. G. L. (1993). *Sources for Alexander the Great: An Analysis of Plutarch's Life and Arrian's Anabasis Alexandrou*. Cambridge University Press.
- HAMİLTON, J. R. (1973), *Alexander the Great*. University of Pittsburgh Press.,
- GOLDSTEİN, J. A. (1993, January). Alexander and The Jews. In *Proceedings of the American Academy for Jewish Research* (Vol. 59, pp. 59-101). American Academy for Jewish Research.
- KAYA, MAHMUT (2000) Büyük İskender, TDV. İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/iskender#1>
- KAZİS, İsrail (1962).The Book of the Gestes of Alexander of Macedon (Safer Toledot Alexandros ha- Makdoni). *Cambridge MA. The Mediaeval Academy of America*.
- KUT, Günay (2012), *Acaibü'l-Mahlukat ve Garayibü'l-Mevcutat*, İstanbul: Türkiye Yazma Eser Kurumu Başkanlığı.
- MARZOLPH, U. (2012), The Creative Reception Of The Alexander Romance İn Iran. *Foundational Texts Of World Literature*, 69-83.
- NETTON, I. R. (2012), *The Alexander Romance in Persia and the East*, Barkhuis. PETERS, F. E. (1968), *Aristotle and The Arabs: The Aristotelian Tradition in Islam*, New York University Press.
- PLUTARKHOS (2007), *Paralel Yaşamlar, İskender ve Caesar, (Çev. Furkan Akderin)* İstanbul: Alfa Yayınları.
- RİTTER, Hellmut (2011), *Doğu Mitolojisinin Edebiyata Etkisi*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları,
- ROMM, J. (Ed.). (2005). *Alexander the Great: Selections from Arrian, Diodorus, Plutarch, and Quintus Curtius*, Hackett Publishing.
- RUFUS, Q. Curtius (2005), *The History of Alexander*. Penguin UK.
- RUSSELL, Bertrand (2012), *Batı Felsefesi Tarihi* (Çev. Ahmet Fethi). İstanbul: Alfa Yayınları.
- STONEMAN, Richard(2019). *The Greek Experience of India: From Alexander to the Indo-Greeks*, Princeton University Press, Princeton-Oxford.
- STONEMAN, R. (1991). *The Greek Alexander Romance*. Penguin UK. STRABON (2000), *Geğrafika /Coğrafya XII-XIII-XIV* (çev. A. Pekman) İstanbul.
- ŞAİK,A.,M. Guluzade (2019). *Nizâmî Gencevî İskendernâme: Şerefnâme İkbálnâme*, İstanbul: Zengin Yayıncılık, sf. 382-389.
- TEZ, Zeki (2008). *Mitolojinin Kültürel Tarihi*, İstanbul: Doruk Yayınları. THOM, J. C. (2014). *Cosmic Order and Divine Power: Pseudo-Aristotle, On the Cosmos*. Mohr Siebeck.
- WOLLOHOJIAN, A. M.(1969).*The Romance of Alexander the Great by Pseudo- Callisthenes*. New York: Columbia University Press.
- WALZER, R. (1957). Al-Fârâbî's Theory of Prophecy and Divination. *The Journal of Hellenic Studies*, 77(1), 142-148.
- WEİNBURG, B. (1953). From Aristotle to Pseudo-Aristotle. *Comparative Literature*, 5(2), 97-10.
- YILDIRIM, Nimet (2015) *İskendernâme*, İstanbul: Kabcacı Yay. YILDIRIM, N. (2011). *Ardavirafname*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- ZUWİYYA (2011). David Zuwiyya (ed.) *A Companion to Alexander Literature in the Middle Ages*, Brill, Leiden

İnternet Kaynakları:

- (<http://www.attalus.org/info/alexander.html>),(Er. T. 03.06.2020) Aristotalis Hakîm'in İskender'e Gönderdiği Pend-nâme, www.yazmalar.gov.tr/eser/aristotalis-hakimin-iskendere-gonderdigi-pendname/1022 (E.T. 06.08.2020)
- HİKMET-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature] Yıl 6, ARALIK 2020

BÖLÜM 2

“BÜYÜK İSKENDER” ETRAFINDA TEŞEKKÜL EDEN KÜLTÜR VE ANLATIM GELENEĞİNDE NEVÂYÎ’NİN “SEDD-İSKENDERÎ” ADLI MESNEVİSİ¹

GİRİŞ

Büyük İskender, kendi çağından itibaren tarihi, biyografik ve efsanevi anlatımlara konu olmuş, etkin bir şahsiyettir. Tarih boyunca kaleme alınan “İskender” konulu metinler, yayıldığı coğrafyada, yani Afrika, Avrupa ve Asya’da yirminin üzerinde dilde, sözlü ve yazılı bir gelenek oluşturmuştur. Bu bağlamda neredeyse tüm kültürlerde “İskender”etrafında oluşturulan edebiyatın varlığından söz edilebilir. Antik dönem tarihçi ve biyografi yazarlarının kaleminden çıkan İskender anlatıları, bu büyük cihangire dair önemli bilgileri günümüze taşır. Büyük İskender’in tarihine daha yakın döneme ait olan Antik ve Geç Antik dönem eserleri, “nesnel” ya da nispeten “bilimsel” denebilecek türden kaynaklardır.²

Bu türde biyografik kaynakları bir doğrulama kriteri olarak kullanmak mümkündür. Ancak, Büyük İskender’in ismi etrafında tarihî ve efsanevî örüntü oluşmasına vesile olan, dolayısıyla evrensel kültür ve edebiyatları besleyen asıl önemli

¹ Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi, Prof. Dr. Orhan Okay Özel Sayısı, 2020 tarihinde aynı adla yayımlanan makaleden oluşturulmuştur.

² Bu kaynaklar içinde en önemlileri olarak kabul gören eserler şunlardır:

1. MÖ I – MS I. yüzyıllarda yaşayan Amasyalı Strabon’un “*Geographika*” sı Anadolu’dan geçen İskender’in seferini ve kurduğu şehirleri anlatır.
2. MÖ. 4. Yüzyılda eser veren İskenderiyeli Kleitarkos’un “*Peri Aleksandron Historiai*” adlı eseri yüzyıllar boyu temel başvuru kaynağı olarak görünür.
3. MS I. yüzyılda yaşamış Romalı tarihçi Quinte Curtius Rufus’un “*Histories Alexander The Great*”i İskender ve seferlerini anlatır.
4. MÖ I. yüzyılda yaşamış Diodorus Sicilius Sikeliotos’in “*Bibliothèque Historique*” adlı tarihi 17. Kitapta İskender’i ve çağını anlatır.
5. MS. I. Yüzyılda yaşamış olan Arrian’ın “*Alexandrou Anabasis*” adlı kitabı, İskender’in seferlerini anlatır. Bu kitap tıpkı Plutarkhos gibi Callisthenese atıflar yapmaktadır. Böylece esa s metinleri günümüze ulaşmayan *Ptolemaios*, *Aristobulos* ve *Callisthenes* tarafından yazılan en eski otantik kaynakları günümüze taşıyarak İskender metinlerinin Mısır, Anadolu, Suriye, Etiyopya, Hindistan ve Orta Asya kültürlerine taşınan epik anlatıların kaynaklarına işaret eder.
6. MS. I. Yüzyılın ortalarında doğan Plutarkhos’un “*Bioi Paralelloi*” İskender ve Julius Caesar’ı birlikte ele alır (Bu bilgiler, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*’nde halen basım aşamasında bulunan “*İskender Hikâyeleri Geleneğine Dair Bir Değerlendirme: Alexander Romance Türü Eserler ve Nizâmî’nin İskender-nâmesi*” adlı makalemizden alınmıştır.)

mektedir. Geç Antik Çağ ve Orta Çağ Avrupa edebiyatlarında yeniden yazımları bulunan *Alexander Romance* adlı eserler, tam yirmiden fazla dilde ve seksenin üzerinde varyasyonla günümüze ulaşmıştır. Hikâyenin esas metninin temelinde İskender'in kâtibi Callisthenes'in kaleme aldığı notlar olduğu söylenmektedir. Bununla beraber, günümüze beş yazma nüshası erişen metin, orijinal nüshası kayıp olduğu ve sonunda İskender'in ölümünü de konu ettiği için “Pseudo- Callisthenes” (sözde Callisthenes) olarak kabul edilir.

Alexander Romance türü eserlerin Süryani, Arap, İbrani, Moğol ve Ermeni dillerinde yazılmış Doğu edebiyatları versiyonlarıyla Batı edebiyatlarındaki en eski metinlerinin İngilizce tercümeleleri günümüzde mevcuttur. Çalışmada bu çevirilerden yararlanılmıştır. Bu metinler, Çağatay edebiyatının büyük ustası Nevâyî'nin *Sedd-i İskenderî* adlı eseriyle karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Çalışmada, eserlerin genel mahiyeti, ana epizot grupları ele alınırken, hikâyenin kültürel dokusunu oluşturan edebi, felsefi, efsanevi, dinî ve ilmi unsurlara da özel bir önem atfedilmiştir.

Çalışmanın bir diğer hedefi, hikâyenin, geniş anlamda kültür ve edebiyatımıza etki eden yapısına ve buradan doğan unsur ve motiflerin kökenlerine dair yeni sorular üretmektir.

KAYNAKLAR

- Arslan, Ahmet. (2006), *İlkçağ Felsefe Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Ayık, Hasan. (2005), “Felsefi Kavramların Oluşmasında Farabî'nin Rolü”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1-2, C IV, S 7-8, s. 77-94.
- Berg, B. (1973), “An Early Source of the Alexander Romance”, *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, 14(4), p. 381-387.
- Brown, T. S. (1949), “Callisthenes and Alexander”, *The American Journal of Philology*, 70(3), p. 225-248.,
- Budge, E. A. W. (1889), *The History of Alexander The Great, Being The Syriac Version of The Pseudo-Callisthenes*, The London University Press.
- Cevizci, Ahmet. (2010), *Felsefe Tarihi: Thales'ten Baudrillard'a* (2. Basım), Say Yayınları, İstanbul.
- Copleston, F. (1990), *Felsefe Tarihi: Yunan ve Roma Felsefesi* (1. Cilt). (Çev: A. Yardımlı), İdea Yayınları, İstanbul.
- Diodorus Siculus. (1963), *Library of History*, Volume VIII: Books 16.66-17, Translated by C. Bradford Welles, Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Doufkar-Aerts Faustina C.W. (2012), “King Midas' Ears On Alexander's Head: In Search Of The Afro-Asiatic Alexander Cycle 61- 81.The Alexander Romance İn Persia And The East”, *Barkhus Publishing & Groningen University Library*.
- Erbse, H. (2010), “Xenophon's Anabasis”, *Oxford Readings in Classical Studies*, p. 476.
- Hammond, N. G. L. (1993), *Sources for Alexander the Great: An Analysis of Plutarch's Life and Arrian's Anabasis Alexandrou*, Cambridge University Press.
- Hamilton, J. R. (1973), *Alexander the Great*, University of Pittsburgh Press., Goldstein, J. A. (1993), “Alexander and The Jews”, *In Proceedings of the American Academy for Jewish Research* (Vol. 59, p. 59-101), American Academy for Jewish Research.

- Gökcan, Melike. (2020), “Bilim Tarihi Perspektifinden ‘Yedi İklim’ Nazariyesi ve Kültür ve Edebiyatımızdaki Yansımaları”, *Erdem*, (78), s. 127-150.
- Ifrah, G.K. (1999), *Rakamların Evrensel Tarihi*, Tübitak Yayınları.
- Kazis, İsrail. (1962), “The Book of the Gestes of Alexander of Macedon (Safer Toledot Alexandros ha- Makdoni)”, *Cambridge MA. The Mediaeval Academy of America*.
- Kut, Günay (2012), *Acaibü'l-Mahlukat ve Garayibü'l-Mevcudat*, Türkiye Yazma Eser Kurumu Başkanlığı, İstanbul.
- Levend, A. Sırrı. (1967), *Ali Şir Nevai: Hamse*, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Marzolph, U. (2012), “The Creative Reception Of The Alexander Romance İn Iran”, *Foundational Texts Of World Literature*, p. 69-83.
- Netton, I. R. (2012), *The Alexander Romance in Persia and the East*, Barkhuis. Peters, F. E. (1968), *Aristotle and The Arabs: The Aristotelian Tradition in Islam*, New York University Press.
- Plutarkhos. (2007), *Paralel Yaşamlar, İskender ve Caesar*, (Çev. Furkan Akderin), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Ritter, Hellmut. (2011), *Doğu Mitolojisinin Edebiyata Etkisi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Romm, J. (Ed.). (2005), *Alexander the Great: Selections from Arrian, Diodorus, Plutarch, and Quintus Curtius*, Hackett Publishing.
- Rufus, Q. Curtius. (2005), *The History of Alexander*, Penguin UK.
- Russell, Bertrand. (2012), *Batı Felsefesi Tarihi* (Çev. Ahmet Fethi), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Stoneman, Richard. (2019), *The Greek Experience of India: From Alexander to the Indo-Greeks*, Princeton University Press, Princeton-Oxford.
- Stoneman, R. (2009), *The Author of the Alexander Romance*, *Readers and Writers in the Ancient Novel*, 12, 142.
- Stoneman, R. (1991), *The Greek Alexander Romance*, Penguin UK.
- Strabon. (2000), *Geographika/Coğrafya XII-XIII-XIV* (Çev. A. Pekman) İstanbul. Schimmel, Annamaria, M. (2000), *Sayıların Gizemi*, (Çev. Küpüşoğlu), Kabcacı Yayınevi, İstanbul.
- Şaik, A., M. Guluzade. (2019), *Nizami Gencevi İskendernâme: Şerefnâme İkbálnâme*, Zengin Yayıncılık, İstanbul.
- Tez, Zeki. (2008), *Mitolojinin Kültürel Tarihi*, Doruk Yayınları, İstanbul.
- Thom, J. C. (2014), *Cosmic Order and Divine Power: Pseudo-Aristotle, On the Cosmos*, Mohr Siebeck.
- Tören, H. (2001), *Ali Şir Nevayi Sedd-i İskenderi: (inceleme-metin)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu.
- Un, Hicret. (2011), *Karşılaştırmalı Hint ve Yunan Mitolojisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları (Hindoloji) Anabilim Dalı.
- Wollohonian, A. M. (1969), *The Romance of Alexander the Great by Pseudo- Callisthenes*, Columbia University Press, New York.
- Walzer, R. (1957), “Al-Fârâbi’s Theory of Prophecy and Divination”, *The Journal of Hellenic Studies*, 77(1), 142-148
- Yıldırım, Nimet. (2015), *İskendernâme*, Kabcacı Yay., İstanbul.
- Yıldırım, Nimet. (2011), *Ardavirafname*, Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
- Zuwiyya. (2011), “David Zuwiyya” (ed.) *A Companion to Alexander Literature in the Middle Ages*, Brill, Leiden
- İnternet Kaynakları:
(<http://www.attalus.org/info/alexander.html>),(Erişim Tarihi 03.10.2020).

BÖLÜM 3

KÜLTÜR VE BİLİM TARİHİNDE İSKENDER'LE BİR YOLCULUK: “İSKENDERNÂME” VE “ACÂİBÜ’L-MAHLÛKÂT” TÜRÜ ESERLERİN KÖKENLERİ VE İLİŞKİLERİ¹

GİRİŞ

Yazılı kaynaklara sahip olması açısından, medeniyet tarihinin izlenebilen ilk yapılanması Sümer uygarlığıdır. Günümüze ulaşan kil tabletler ve aşağı yukarı çağdaş veya ardılı kabul edilebilecek Mezopotamya, Anadolu ve Mısır coğrafyalarından gelen arkeolojik buluntular, bize bilim tarihinin ilk metinleri olarak düşünülecek veriler sunar. Bilim ve medeniyet tarihinin bu erken dönemi mitos diliyle dünya ve yaratılış sırlarının kapısını zorlamaktadır. Sümerlerin ardılı olan Babil uygarlığında ve Mısır'da astronomi, astroloji, ilk zodyak haritası; dünya coğrafyasına dair kısmen spekülâtif bilgiler, en erken dünya haritası çizimleri gibi bazı bilgi ve arkeolojik buluntular günümüze ulaşmıştır². Erken dönemi Mezopotamya ve Mısır'da vücut bulan söz konusu bilgiler, Yunan felsefe okulunda sistematize edilmiş ve nihayet İskenderiye okuluna³ kadar önemli bir gelişim geçirmiştir.

İlk Çağ uygarlıklarında prototipi izlenebilen yarı ampirik doğa bilimi çalışmalarının başlangıçta mitos diliyle ifade edildiği görülebilir. Bilimin edebiyata yansımalarına zemin teşkil eden erken dönem metinlerinin genellikle alegorik, sembolik örüntüye sahip olması belki bu sebeptir. Doğa bilimlerinin mitolojiyle harmanlanmış metinlerinin öncelikle gök cisimleri ve yıldız hareketlerine ve yeryüzünde hayvan hareketlerine dair olduğunu söyleyebiliriz.

Bilimin, felsefenin bir çalışma alanı gibi görüldüğü Yunan felsefe okulunun erken dönemi, “doğa filozofisi” diye bilinen ve coğrafya, astronomi, zooloji, bota-

¹ Türkbilgi Dergisi 2020/40 sayısında yayımlanan aynı adlı makaleden oluşturulmuştur.

² Antik Çağ, MÖ 3200 yılında yazının icadıyla başlayarak MS 476 yılına kadar olan süreyi kapsamaktadır. Bu çağda bugün için basit kabul edilecek gözlem ve metotlarla coğrafi çalışmalar yapılmış, haritacılığın ilk örnekleri sayılabilecek bazı çizimler bulunmuştur. Bugüne kadar ulaşılmış en eski belge, MÖ 2700 yılında yapılan Babil’li astronom- coğrafyacıların çizimleridir. Geniş bilgi için bkz: GÜNER, İbrahim (2017), *Coğrafyanın Gelişimi, Genel Coğrafya*, Ankara: Pegem Yayınları.

³ Atina felsefe okulunun devamı sayılan İskenderiye okulu, 642 yılında şehrin Müslümanlar tarafından fethine kadar İskenderiye’de öğretilen Platonizm’e verilen addır. Bu Yeni-Eflatuncu İskenderiye okulu, özel bilimlere ait araştırma ve Platon ve Aristoteles’in eserlerini yorumlama faaliyeti için bir merkezdi. Geniş bilgi bkz: KAYACIK, A. (2018), İskenderiye Okulu ve Tıbbi- Mantıkî Gelenek. *Bilimname*, 35(2).

manlı bir yapıya sahip oldukları görülebilir. Edebî metinleri böylesi bir perspektiften okumak, metinlerin yorumuna boyut katacaktır.

Bu çalışmada edebiyatımızın coğrafi ve kozmogonik unsurlarından biri olan “yedi iklim” teriminin kökenlerini araştırdık. Aristoteles, Pithagoras, Strabon gibi antik Yunan felsefe okulundan beslenen Ptolemaios/ Batlamyus kozmogoni teorisini esas alan İskenderiye ekolünün İslam kültür coğrafyasında nasıl yeniden şekillendiğine kısa bir nazar atfederek Batlamyus’un mütercimi Ferganî’nin Cevâmî İlm-en-Nücûm adlı eserinden yararlanarak dünyanın keşfine dair insanlığın attığı adımların, en önemli insani verimler olan edebî eserlerdeki yansımalarını izlemeyi hedefledik. Böylece edebiyatımızda sıkça karşılaştığımız bazı göndermelerin kökenlerine ulaştığımız olduk. Edebî eserlerden verilen örnekler bu kavramın edebiyatımızdaki anlam boyutlarını irdelemeye yönelikti. Ele aldığımız Heft Peyker ve İskendernâme mesnevileri bu bakımdan dikkate değerdi. İskendernâme’nin arka planında yoğun bir örüntüyle karşımıza çıkan yeryüzü bilgisi, bilim ve medeniyet tarihi perspektifinden okumaya muhtaçken Heft-Peyker’de geçen “yedi yıldız”, “yedi iklim” kavramları hem kozmoloji hem de astro-sembolizm bakışıyla ayrı bir anlam boyutu kazanacaktır.

KAYNAKLAR

- AĞARI, M. (2007). Irak ve Belh Coğrafya Ekolleri ve İlk Temsilcileri: İbn-i Hurdazbih, Ya’kubi ve İstahri, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14(34), 169- 191.
- AKDOĞAN, Yaşar, *Ahmedi Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78357/ahmedi-divani.htm>(E. T.20.07.2019).
- AKDOĞAN, Yaşar, *Ahmedi İskendernâme*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78415/ahmedi---iskendername.html>(E. T.20.07.2019).
- ARİSTOTELES (1997). Gökyüzü Üzerine (çev. Saffet Babür), Ankara: Dost Kitabevi.
- ARİSTOTELES (1997). *Fizik*, çev. Saffet Babür, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ARSLAN, Mehmet (2018). *Leyla Hanım Divanı* <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-215361/leyla-hanim-divani.html> (E. T.20.07.2019).
- AYDIN, Gülseren (1992). Batlamyus *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 196-199.
- BURRİ, R. (2009). “The Rediscovery of Ptolemy’s Geography (End of the Fourteenth to End of the Fifteenth Century).” *Imago Mundi*, 61(1), 124– 125.
- CATTANEO, A. (2016). European Medieval And Renaissance Cosmography: A Story Of Multiple Voices, *Asian Review Of World Histories*, 4(1), 35-81.
- EBU’L- FİDA (2017). Ebu’l Fida Coğrafyası/ Takvimü’l- Büldan (çev. R. Şeşen) İstanbul: Yeditepe Yay.
- FERGANİ (2012). Cevâmî İlm En-Nucûm Ve Usûl El-Harekât Es- Semâviyye / Astronominin Özeti Ve Göğün Hareketlerinin Esasları 2) Şerhu’l Mülahhas Fi İlmi’l-Hey’è / Astronomiye Giriş (Çev. Yavuz Unat), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- GÜLERSOY, A. E. (2014). Unutulmuş Bir Coğrafya Ekolü: Belh Coğrafya Okulu. *Electronic Turkish Studies*, 9(11).
- İBN HALDUN (1990). Mukaddime I, II,III. Şark İslam Klasikleri, İstanbul: MEB Yayınları.
- KARAKÖSE, Saadet (2017). Said Giray Divanı <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194362/said-giray-di>

- vani.htm(E. T.20.07.2019)
- KÂTİP ÇELEBİ (2008). Kitab-ı Cihannüma, (Müteferrika'dan çev. İ., Özü- kan vd).İstanbul: Boyut Yayın Grubu.
- KÂTİP ÇELEBİ (2013). Cihannüma, I-II. 1. Baskı, İstanbul: MEDAM (Bahçeşehir Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Merkezi).
- KÜÇÜK, Sabahaddin, Bâki Divanı <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78361/ba-ki-divani.html>(E. T.20.07.2019)
- LEVEND, Agah, S. (1967). Ali Şîr Nevâî Hamse, Ankara:Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- MACİT, Muhsin (1017). Nedim Divanı <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196897/nedim-divani.html> (E. T.20.07.2019)
- NİZAMÎ (2013). Heft Peyker (Yümnî'den çev. A. Yıldız) İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- PLATON, T. (2001). Timaios (çev: Erol Güneş & Lütfi Ay). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- PLUTARKHOS (2007). *Paralel Yaşamlar, İskender ve Caesar*, (Çev. Furkan Akderin) İstanbul: Alfa Yayınları.
- PTOLEMAİOS, Klaudios (2017). Coğrafya El Kitabı, İstanbul: Boyut Yayınevi.
- SEZGİN, Fuat (2008). *İslam'da Bilim ve Teknik*, (çev. Abdurrahman Ali) İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- STONEMAN, R. (1991). *The Greek Alexander Romance*,. Penguin UK.
- SANDERSON, M. (1999). The classification of climates from Pythagoras to Koeppen. *Bulletin of the American Meteorological Society*, 80(4), 669-674.
- TATCI, Mustafa, Yunus Emre Divanı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78411/yunus-emre-divani.html>
- UNAT, Yavuz (2002). Osmanlılarda Coğrafya. *Bilim ve Ütopya*, 95, 31-33l. UNAT, Yavuz, Batlamyus. *Felsefe Ansiklopedisi*, 192-195
- UNAT, Yavuz (1998). Fergâni'nin 'Astronominin Özeti ve Göğün Hareketlerinin Esasları' Adlı Astronomi Eseri, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 405-423.
- UNAT, Y. (2001). Astronomi Tarihi, Ankara: Nobel Yayınları.
- UNAT, Y. (1999). Osmanlı Astronomisine Genel Bir Bakış, Osmanlı (Editör: Güler Eren- Kemal Çiçek-Cem Oğuz), C, 8, 411-420.
- WOLLOHOJIAN, A. M.(1969). The Romance of Alexander the Great by Pseudo-Callisthenes, New York: Columbia University Press.

BÖLÜM 4

BİLİM TARİHİ PERSPEKTİFİNDEN “YEDİ İKLİM” NAZARİYESİ VE KÜLTÜR VE EDEBİYATIMIZDAKİ YANSIMALARI¹

Giriş

Kozmogoni, astronomi, dünya coğrafyası hakkında, temelleri eski Sümer, Babil ve Mısır medeniyetlerinde atılmış olan düşüncenin ana hatları felsefenin bir alt disiplini olarak antik Yunan felsefe okulunda şekillenmiştir. Antik çağda Pythagoras (İÖ 570 – 495), Herodotos (İ.Ö. 484-426), Thales (İ.Ö. 636-546), mitoloji, tarih, coğrafya anlatılarından oluşan metinleriyle türün ilk örneklerini veren gezgin filozoflardır. Dünya coğrafyası hakkındaki bu ilk incelemeler daha ziyade hermeneutik metotla doğal fenomenlerin tasvir ve yorumu şeklinde görünmektedir.

Bu dönemde Platon’un, dünyanın bilinen, bilinmeyen hatta kaybolan bölgelelerine işaret eden “Timaios” adlı diyalogu ilham vericidir. Başta Aristoteles olmak üzere kendinden sonra gelecek filozoflara etki etmiştir. Bu açıdan Platon önemli bir isim olmakla beraber, kuşkusuz günümüzün “bilimsel” tanımlamasına en yakın çalışmaların sahibi Aristoteles’tir (İ.Ö. 384- 322). Aristoteles’in “Fizik” kitabı, kozmoloji, astronomi ve dünya coğrafyası hakkında metodik açıklamalar getiren ilk önemli eserdir. Dilimize çevrildiği şekliyle “Gökyüzü Hakkında” adlı eseri ile dünya üzerinde farklı iklim bölgelerindeki şartlar ve canlı yaşamı hakkındaki kitapları, İslâm âlimlerince çok sayıda tercümeyle takip edilmiştir. Aristoteles’e ait çok sayıda eser içinde bilhassa “Meteorologica” kendinden sonraki çalışmalara kılavuzluk etmesi açısından ikonik öneme sahiptir. Aristoteles’in bazı kozmogonik astronomik tasarımları gibi yeryüzü hakkındaki çıkarımları da önemli oranda yanlış olmakla birlikte, bunların etkisi yüzyıllarca sürmüş ve kendisinden sonra gelen çalışmalara kaynak teşkil etmiştir.

Aristoteles’in İslâm dünyasındaki güçlü etkisinin esas kanalı Aristoteles ve Zennon felsefelerini temel alan “İskenderiye ekolü”dür (Günaltay, 2016:170). Arapçaya tercüme edilen, Aristoteles’in Meteorologica’sı (El-Âsârü’l-Ulviyye), Ptolemaios’un Almagest, Geographia, Tetrabiblos kitapları ve Strabon’un Geographika’sı gibi bazı önemli Yunanca eserler, İslâm dünyasında coğrafya biliminin erken kaynaklarıdır. Tüm bunlar içinde, İslam dünyasında tanındığı adıyla, Batlamyus’un Almagest (Hê Mathêmatikê Syntaksis) ve Coğrafya Kılavuzu (Geôgraphikê Hyp-

¹ Erdem Dergisi, Sayı 28, 2020 tarihinde aynı adla yayımlanan makaleden oluşturulmuştur.

manlı bir yapıya sahip oldukları görülebilir. Edebî metinleri böylesi bir perspektiften okumak, metinlerin yorumuna boyut katacaktır.

Bu çalışmada edebiyatımızın coğrafi ve kozmogonik unsurlarından biri olan “yedi iklim” teriminin kökenlerini araştırdık. Aristoteles, Pithagoras, Strabon gibi antik Yunan felsefe okulundan beslenen Ptolemaios/ Batlamyus kozmogoni teorisini esas alan İskenderiye ekolünün İslam kültür coğrafyasında nasıl yeniden şekillendiğine kısa bir nazar atfederek Batlamyus’un mütercimi Ferganî’nin Cevâmî İlm-en-Nücûm adlı eserinden yararlanarak dünyanın keşfine dair insanlığın attığı adımların, en önemli insani verimler olan edebî eserlerdeki yansımalarını izlemeyi hedefledik. Böylece edebiyatımızda sıkça karşılaştığımız bazı göndermelerin kökenlerine ulaşılmış olduk. Edebî eserlerden verilen örnekler bu kavramın edebiyatımızdaki anlam boyutlarını irdelemeye yönelikti. Ele aldığımız Heft Peyker ve İskendernâme mesnevileri bu bakımdan dikkate değerdi. İskendernâme’nin arka planında yoğun bir örüntüyle karşımıza çıkan yeryüzü bilgisi, bilim ve medeniyet tarihi perspektifinden okumaya muhtaçken Heft-Peyker’de geçen “yedi yıldız”, “yedi iklim” kavramları hem kozmoloji hem de astro-sembolizm bakışıyla ayrı bir anlam boyutu kazanacaktır.

KAYNAKLAR

- AĞARI, M. (2007). Irak ve Belh Coğrafya Ekolleri ve İlk Temsilcileri: İbn-i Hurdazbih, Ya’kubi ve İstahri, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14(34), 169- 191.
- AKDOĞAN, Yaşar, *Ahmedi Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78357/ahmedi-divani.htm>(E. T.20.07.2019).
- AKDOĞAN, Yaşar, *Ahmedi İskendernâme*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78415/ahmedi---iskendername.html>(E. T.20.07.2019).
- ARİSTOTELES (1997). Gökyüzü Üzerine (çev. Saffet Babür), Ankara: Dost Kitabevi.
- ARİSTOTELES (1997). *Fizik*, çev. Saffet Babür, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ARSLAN, Mehmet (2018). *Leyla Hanım Divanı* <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-215361/leyla-hanim-divani.html> (E. T.20.07.2019).
- AYDIN, Gülseren (1992). Batlamyus *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 196-199.
- BURRİ, R. (2009). “The Rediscovery of Ptolemy’s Geography (End of the Fourteenth to End of the Fifteenth Century).” *Imago Mundi*, 61(1), 124– 125.
- CATTANEO, A. (2016). European Medieval And Renaissance Cosmography: A Story Of Multiple Voices, *Asian Review Of World Histories*, 4(1), 35-81.
- EBU’L- FİDA (2017). Ebu’l Fida Coğrafyası/ Takvimü’l- Büldan (çev. R. Şeşen) İstanbul: Yeditepe Yay.
- FERGANİ (2012). Cevâmî İlm En-Nucûm Ve Usûl El-Harekât Es- Semâviyye / Astronominin Özeti Ve Göğün Hareketlerinin Esasları 2) Şerhu’l Mülahhas Fi İlmi’l-Hey’è / Astronomiye Giriş (Çev. Yavuz Unat), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- GÜLERSOY, A. E. (2014). Unutulmuş Bir Coğrafya Ekolü: Belh Coğrafya Okulu. *Electronic Turkish Studies*, 9(11).
- İBN HALDUN (1990). Mukaddime I, II,III. Şark İslam Klasikleri, İstanbul: MEB Yayınları.
- KARAKÖSE, Saadet (2017). Said Giray Divanı <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194362/said-giray-di>

- vani.htm(E. T.20.07.2019)
- KÂTİP ÇELEBİ (2008). Kitab-ı Cihannüma, (Müteferrika'dan çev. İ., Özü- kan vd).İstanbul: Boyut Yayın Grubu.
- KÂTİP ÇELEBİ (2013). Cihannüma, I-II. 1. Baskı, İstanbul: MEDAM (Bahçeşehir Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Merkezi).
- KÜÇÜK, Sabahaddin, Bâki Divanı <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78361/ba-ki-divani.html>(E. T.20.07.2019)
- LEVEND, Agah, S. (1967). Ali Şîr Nevâî Hamse, Ankara:Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- MACİT, Muhsin (1017). Nedim Divanı <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196897/nedim-divani.html> (E. T.20.07.2019)
- NİZAMÎ (2013). Heft Peyker (Yümnî'den çev. A. Yıldız) İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- PLATON, T. (2001). Timaios (çev: Erol Güneş & Lütfi Ay). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- PLUTARKHOS (2007). *Paralel Yaşamlar, İskender ve Caesar*, (Çev. Furkan Akderin) İstanbul: Alfa Yayınları.
- PTOLEMAİOS, Klaudios (2017). Coğrafya El Kitabı, İstanbul: Boyut Yayınevi.
- SEZGİN, Fuat (2008). *İslam'da Bilim ve Teknik*, (çev. Abdurrahman Ali) İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- STONEMAN, R. (1991). *The Greek Alexander Romance*,. Penguin UK.
- SANDERSON, M. (1999). The classification of climates from Pythagoras to Koeppen. *Bulletin of the American Meteorological Society*, 80(4), 669-674.
- TATCI, Mustafa, Yunus Emre Divanı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78411/yunus-emre-divani.html>
- UNAT, Yavuz (2002). Osmanlılarda Coğrafya. *Bilim ve Ütopya*, 95, 31-33l. UNAT, Yavuz, Batlamyus. *Felsefe Ansiklopedisi*, 192-195
- UNAT, Yavuz (1998). Fergâni'nin 'Astronominin Özeti ve Göğün Hareketlerinin Esasları' Adlı Astronomi Eseri, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 405-423.
- UNAT, Y. (2001). Astronomi Tarihi, Ankara: Nobel Yayınları.
- UNAT, Y. (1999). Osmanlı Astronomisine Genel Bir Bakış, Osmanlı (Editör: Güler Eren- Kemal Çiçek-Cem Oğuz), C, 8, 411-420.
- WOLLOHOJIAN, A. M.(1969). The Romance of Alexander the Great by Pseudo-Callisthenes, New York: Columbia University Press.

BÖLÜM 5

GILGAMIŞ DESTANI VE İSKENDERNÂME'DEN HAREKETLE ÖLÜMSÜZLÜK EKSENİNDE İNSANIN ANLAM ARAYIŞI¹

GİRİŞ

İnsanın anlam arayışı ilk insan olan Hz Adem ve Havva ile ilgili kıssada sembolik ifadesini bulur. Bu iki insan, stabil ideal durak olan “cennet”e sığamayan bir arayışın içine girmişlerdir. Sınırları zorlamak, mümkün olanın bir adım ötesine geçmek isteği insan oğlunun en büyük dramı.

Dinler tarihçisi Mircea Eliade’a göre mitoloji kutsal bir öyküyü anlatır. İnsanlık macerasında değerler oluşumunun sembolik anlatımı olan mitler, her zaman bir “yaratılışın öyküsü”dür. (Eliade,2001:15-16). İnsanlığın anlam arayışına dair söylemlere Jung’un kolektif bilinçdışı kuramından aldığı ilhamla kurguladığı “monomit” tasarımıyla oldukça işlevsel bir yapı kazandıran Campbell, karşılaştırmalı mitoloji incelemelerini şöyle ifade etmektedir:

“Bütün dünya mitolojilerinin karşılaştırmalı incelemesi, insanlığın kültürel tarihini bir bütün olarak ele almaya bizi zorlamaktadır. Ateşin çalınışı, tufan, ölümlerin ülkesi, bakirenin doğurması ve dirilen kahraman gibi temalar bütün dünyaya yayılmıştır ve her yerde yeni bileşimler içinde görünürler.” (1995:20)

Böylece Campbell, mitolojik sembollerin *en derin dürtü merkezlerine dokunup onları harekete geçirdiğini* ifade ederken toplumsal ruhun, zihniyetin oluşumundaki rolüne işaret etmektedir. (1995: 20).

Bir kültürün yaratıcı gücünün mitolojik gerçeklikle ilişkili olduğu söylenebilir. (Üreten,2015:34) Mitlerin en önemli özelliklerinden biri ise evrensel oluşlarıdır. İnsanlığa dair pek çok ortak durum vardır ki, farklı değerleri, farklı ifadeleri de içeriyor olsalar; farklı kültürel yapı ya da inanç sisteminde yaratılmış olsalar da benzer konuları işleyip, benzer kahramanlar yaratabilmektedir.

Karşılaştırmalı edebiyatın mutlak surette ilgi alanına girmesi gereken konulardan biri de kökenlerin karşılaştırılması yoluyla insanlık tarihi boyunca oluştu-

¹ Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl 5, Sayı 63, Aralık 2017 tarihinde aynı adla yayımlanan makaleden oluşturulmuştur.

KAYNAKLAR

- Aytaç, Gürsel (2003). Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, İstanbul: Say Yayınları. Akdoğan, Yaşar (2012). Ahmedî-İskendernâme. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aktulum, Kubilay (2011). Metinlerarasılık/ Göstergelerarasılık, İstanbul: Kanguru Yayınları.
- Alpaslan, Gonca, G. (2007). Metinlerarası İlişkiler Ve Gılgamış Destanı'nın Çağdaş Yorumları, İstanbul: Multilingual.
- Barthes, Roland (1991). Mythologies, Noonday Press, New York. Bayat, Fuzuli (2010). Mitolojiye Giriş, İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Budge, E. A. W. (1889). The History of Alexander The Great, Being The Syriac Version of The Pseudo-Callisthenes, The University Press.
- Bultman, Rudolph (2006). "Yeni Ahit ve Mitoloji: Yeni Ahit'in Mesajındaki Mitolojik Unsurlar ve Onların Yeniden Yorumlanması Problemi", (Çev. Cengiz Batuk) Din Bilimleri Akademik Dergisi, Cilt: IV, Sayı: 3.
- Campbell, J. (2010). Kahramanın Sonsuz Yolculuğu (Çev. Sabri Gürses), İstanbul: Kabcacı Yay. Campbell, J. (1994). Yaratıcı Mitoloji, Ankara: İmge Kitabevi.
- Campbell, J. (1992). Doğu Mitolojisi, Tanrının Maskeleri (Çev.: Kudret Emiroğlu) Ankara: İmge Kitabevi.
- Campbell, J., Moyers, B. (2010). Mitolojinin Gücü: Kutsal Kitaplardan Hollywood Filmlerine Mitoloji Ve Hikâyeler. (Çev.: , & Yaman, Z.) İstanbul: MediaCat Kitapları.
- Çığ, M. İlmiye (2004). Gılgamış: Tarihte İlk Kral Kahraman. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Dowden, K. (1989). Pseudo-Callisthenes. The Alexander Romance. Reardon (ed.), 650-735.
- 13
- Eliade, Mircea (2001). Mitlerin Özellikleri. (Çev.: Rifat, S.) İstanbul: Om Yayınevi. Eliade, M. (2003). Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi, (Çev.: , & Berktaş, A.) Eliade M. (2003). Dinler Tarihine Giriş. İstanbul: Kabcacı.
- Fiske, John (2006). Mitler ve Mitleri Yapanlar, (Çev. Şebnem Duran) İzmir: İlyaz İzmir Yayınevi.
- Fromm, Erich (1990). Rüyalarda, Masallar, Mitoslar, (Çev. Aydın Arıtan ve H. Ökten) İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Göktepe, Selahattin (1974). Psikoloji Sözlüğü, İzmir: Yeni Yol Matbaası.
- Karadeniz, Abdurrahim (2014) Akhilleos'un Topuğu Ya da Batı Oluşumunda Büyük İskender Katkısı, Hece Dergisi 210-211- 212, sf. 87- 98.
- Kasapoğlu, Abdurrahman (2006) Carl Gustav Jung'un Kefh Süresi Tefsiri, Malatya Kitab-I Mukaddes (1997). Eski ve Yeni Ahit. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi.
- Kuran-I Kerim Meali (2004). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Necatigil, Behçet (1969). 100 Soruda Mitologya, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Sanders, N. K. (1973) Gılgamış Destanı (çev. Sevin Kutlu-Teoman Duralı), İstanbul: Hürriyet Yay.
- Sivri, Medine (2008), "Mit, Mitoloji ve Edebiyat İlişkisi" Adımizi Dergisi Sayı: 12, ss. 12-17.
- Sivri, Medine (2013) Karşılaştırmalı Edebiyat ve Mitoloji İlişkisi. Humanitas Sayı - Number: 2 Güz / Autumn, sf 185-207
- Seyidoğlu, Bilge (2005). Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin (1971). Türk Mitolojisi, Cilt:I, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Tez, Zeki (2008) Mitoloji'nin Kültürel Tarihi, İstanbul: Doruk Yay.
- Üreten, Hüseyin -Y. Mumcu (2015) Antik Yunan Mitolojisi'nden Servet-İ Funun Edebiyatı'na Prometheus, The Journal of Academic Social Science Yıl: 3, Sayı: 11, Nisan 2015, s. 32-52 Tefvik Fikret Özel Sayısı SF 34

BÖLÜM 6

SİYASETNÂMELER VE BİR SİYASETNÂME ÖRNEĞİ OLARAK AHMEDÎ'NİN İSKENDERNÂME'Sİ¹

GİRİŞ

Türk kültür ve edebiyatında önemli bir geleneğin yansıması olan siyasetnâmeler devlet yönetiminin dayandığı esaslar ve hükümdarlık sanatının inceliklerini konu edinen; bu amaçla sultana ve diğer devlet erkânına kılavuzluk etmeyi amaçlayan eserlerdir.

Bu çalışmamızda İskendernâme'yi bir siyasetnâme olarak, Nizamü'l-Mülk'ün "Siyasetnâme"si ve Türkçe yazılmış ilk siyasetnâme olan Yusuf Has Hacip'in "Kutatgu Bilig" adlı eseriyle karşılaştırmalı olarak inceleyeceğiz.

Ahmedî'nin İskendernâme'sinde devlet örgütü, ele aldığımız diğer siyasetnâme örneklerinde de olduğu gibi merkezinde hükümdarın yer aldığı bir yapılanmadır. Dolayısıyla "ideal bir devlet" modeli her şeyden evvel hükümdarın gücü, otoritesi, yetkinliğiyle ilişkilidir.

Bu durumla ilişkili olarak Halil İnalcık, siyasetnâmeleri hükümdarın gücünü ve otoritesini pekiştirme amacıyla yazılmış eserler olarak değerlendirmektedir:

"Eski Hint-İran Nasihatname ve Siyasetnâmelerinde devlet, hükümdarın kuvvet ve kudretinden, otoritesinden başka bir şey değildir. Siyaset ise, hükümdarın bu otoritesini koruma ve kuvvetlendirme ve bunun vasıtalarını, yani askeri ve parayı halkın hoşnutsuzluğuna sebep olmadan sağlama yoludur." (İnalcık, 1996: 259)

Siyasetnâmelere göre, bir organizmanın kalbi gibi devletin yapısına hayat veren hükümdarın, onu sıradan insanların üstünde tutan niteliklere sahip olması gerekir. Bir hükümdarın yeryüzündeki hâkimiyetini sağlayan doğuştan getirdiği vasıflar ve talihin yaver gitmesi gibi değiştirilemez faktörler dışında pek çok üstün özelliğe ve güçlü bir donanım a sahip olması gerekir. Siyasetnâmelerin konusu olan nasihatler bu vazifeyi üstlenmiştir.

Bir hükümdarın tarihe damgasını vuracak güce sahip olması, öncelikle Allah tarafından bahşedilmiş üstün niteliklerle doğmuş olmasına sonra da aldığı eğitim

¹ Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 3, Sayı 12, 2020 tarihinde aynı adla yayımlanan makaleden oluşturulmuştur.

gilendirerek yetiştirirler. Bu dört bilgin ve Hızır tarafından yetiştirilen İskender, Doğu ve Batı'nın hâkimi olur, yeryüzünde adaleti ve hakkaniyeti temsil eder.

Ahmedî'nin amacı bu bilginlerin ağzından aktardığı siyasi içerikli nasihatleri dönemin sultanına ulaştırmak ve onu siyaset ilmi konusunda bilgilendirmektir. Nitekim mesnevide yer alan “*Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân ve Gazv-i İşân Bâ-Küffâr*” bölümünde Osmanoğullarının tarihi anlatılırken Osmanlı'dan beklenenin dünyaya yeni bir nizam vermek olduğu ifade edilir. Eserin bu misyonu, onu içinde barındırdığı edebi türlerin yanı sıra bir siyasetnâme örneği olarak da değerlendirmemize imkan vermektedir.

KAYNAKLAR

- AHMEDİ, *İskendername* (hzl.:Dr. Yaşar Akdoğan) www.kulturturizm.gov.tr e-kitap
- İNALCIK, Halil. “Kutadgu Bilig’de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri”, *Reşit Rahmeti Arat İçin*, Ankara, 1966, s. 259 - 271.
- KAHRAMAN Seyit Ali ve Yücel Dağlı (2008). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, İstanbul: YKY. KAYA Mahmut (2000). “İskender”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul
- Nizamü'l- Mülk (1990). *Siyasetnâme*, (hzl. Mehmet Altay Köymen) Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- ONAY, Ahmet Talat (2004). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, İstanbul: MEB Yay.
- PALA, İskender (2003). “İskender mi Zülkarneyn mi?”, *Akademik Divan Şiiri Araştırmaları*, İstanbul: LM Yay.
- ŞİŞMAN, Bekir ve KUZUBAŞ, Muhammet (2007). *Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*, İstanbul: Ötügen Yay.
- UÖÜR, Mustafa. (2001), *Osmanlı Siyaset-nâmeleri*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- ÜNVER, İsmail(1983). *Ahmedî, İskendernâme*, Ankara: TDK Yay.
- Yusuf Has Hacıp (1985). *Kutatgu Bilig*, (hzl. Reşit Rahmeti Arat) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Yusuf Has Hacıp (2005). *Kutatgu Bilig*, (hzl. Yaşar Çağbayır) Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

BÖLÜM 7

AHMEDİ’NİN “İSKENDERNÂME”SİNDE KADIN HÜKÜMDAR MODELİ VE KRALİÇE KAYDAFA¹

GİRİŞ

Ahmedî'nin “İskendernâme”si klasik edebiyatın büyük efsanevi kişiliklerinden biri olan İskender’in hayatını ve fetihlerini konu edinen ve döneminin felsefi, edebi ve ilmi seviyesini başarıyla aksettiren son derece önemli bir eserdir.

Ahmedî'nin en tanınmış eseri olan İskendernâme, Türk edebiyatında yazılmış ilk manzum İskender hikâyesi olması bakımından da ayrı önem taşır. Hikâye kurgusunun içerisine yedirilen din, tasavvuf, ahlâk, felsefe, coğrafya, astronomi, metalürji, tıp, siyaset gibi pek çok ansiklopedik bilginin yanı sıra eserde “Osmanoğulları”na gelinceye kadar tüm devletler ve insanlık tarihi panoramik olarak aktarılmıştır. Bu tarih silsilesi içinde gerçek ve efsanevi kahramanlar, tarihin bir dönemine damgasını vurmuş büyük hükümdar ve komutanlar tek tek ele alınmıştır.

Dünya, devletler ve hükümdarlar tarihine yöneltmiş bu dikkat içerisinde efsanevi kahraman İskender, Kur’andaki Zülkarneyn kıssasıyla ilişkilendirildiği için sadece güç ve iktidarın değil, aynı zamanda yeryüzünde adaletin, hakkaniyetin ve tevhid mücadelesinin temsilcisi gibi görünmektedir. Dolayısıyla mesnevide İskender “ideal hükümdar”, onun kurduğu devlet “ideal devlet” modelidir.

İskender’in klasik edebiyata yansıyan tipi Makedonyalı Büyük İskender (The Great Alexandre), Kur’anda Kehf sûresinde ismi geçen “Zülkarneyn” ve Hızır’la birlikte “âb-ı hayat”ı arayan İskender kişiliklerinin birbiriyle karışmasıyla oluşmuştur. Bu karışıklığın doğmasına sebep olan durum her iki tarihi kişiliğin hayat hikâyelerinin kesişim noktalarıdır. Kur’anda Kehf suresinde anılan kahramana “Zülkarneyn/çift boynuzlu” sıfatının Doğu’nun ve Batı’nın hâkimi oluşundan dolayı verildiği düşünülür yine “Büyük İskender” de Doğu ve Batı’ya seferler yapmıştır.(KAYA, 2000: 675, PALA 2003:285-315)

Çalışmamıza kaynak teşkil eden Ahmedî'nin “İskendernâme”sinde iki İskender’in varlığından söz edilir. Her ikisi de cihan hâkimidir. Mesnevide, Kur’anda ismi geçen Zülkarneyn unvanlı İskender’in hikâyesi anlatılır, bununla beraber

¹ Turkish Studies Dergisi, Sayı 4/7, 2009 tarihinde aynı adla yayımlanan makaleden oluşturulmuştur.

SONUÇ

Ahmedi'nin İskendernâme adlı mesnevisi Dünya tarihine dair içerdiği bilgilerin yanı sıra bir dönemin devlet- siyaset anlayışının da sözcülüğünü yapmaktadır. Eser bu yönüyle ideal devlet ve hükümdar modelinin irdelendiği, siyaset ahlakına dair yorumların aktarıldığı bir siyasetnamedir.

Bu çalışmamızda eser üzerinden kadın hükümdar Kaydafa tipinin ele alınışını inceledik. "Siyasetnâme"lerde konu edilmeyen kadın hükümdar modeline Ahmedi'nin yaklaşım tarzını gösterdik. Kadın devlet yöneticisi olgusuna getirdiği yorumlarıyla Ahmedi'nin eseri özel bir öneme sahiptir. Mesnevîde, dönemin genel kanaati olan kadın aklının yetersizliğine dair hükümler zaman zaman yansıtılmıştır. Çalışmamızda bu tespitleri de aktarırken, şairin kadın hükümdar modeline yaklaşımdaki olumlu ve objektif tutumunu özellikle vurguladık. Ayrıca mesnevîlerde genellikle aşk nesnesi olarak güzelliği ve dişiliğiyle tanımlanan kadın kahramanın bu eserde akli, iradesi ve izlediği politikaları ile ele alındığına da dikkat çekmek istedik.

KAYNAKLAR

- AHMEDİ, İskendernâme (Haz.: Dr. Yaşar AKDOĞAN) www.kulturturizm.gov.tr e-kitap
BAL, Mustafa(2008) Nedim Gürsel'in Öykü ve Romanlarında Kent ve Kadın,Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi
KAHRAMAN Seyit Ali ve Yücel Dağlı (2008). Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul, İstanbul: YKY 1.-2. ciltler
KAYA Mahmut (2000) "İskender" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul
ONAY, Ahmet Talat (2004). Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, İstanbul: MEB yay.
PALA, İskender (2003) "İskender mi Zülkarneyn mi?" Akademik Divan giiiri Araştırmaları, LM Yay. İstanbul
ĞİĞMAN, Bekir ve Muhammed Kuzubaş (2007). ğehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri, İstanbul: Ötüken yay.
ÜNVER, İsmail(1983). Ahmedi, İskendernâme, Ankara: TDK yay.